УДК 821.111-312.9.09

Т. В. Прищепа

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

СВОЄРІДНІСТЬ КОНФІГУРАЦІЇ МІФУ ПРО ФРАНКЕНШТЕЙНА У РОМАНІ БРАЯНА ОЛДІССА «ЗВІЛЬНЕНИЙ ФРАНКЕНШТЕЙН»

Досліджується своєрідність втілення міфу про Франкенштейна у романі сучасного англійського письменника Браяна Олдісса «Звільнений Франкенштейн». Розглядається міфопоетична парадигма роману, визначається сутність образу Франкенштейна і його творіння у співставленні з романом Мері Шеллі. Виявляється новаорство інтерпретації цих образів сучасним автором, а також характер пов'язаних з цим філософських узагальнень. Визначено, що основою роману Б. Олдісса є складна система різнорівневих планів відомого міфу, які розвиваються відносно автономно, але водночас є взаємопов'язаними з романом М. Шеллі. Охарактеризовано центральну в романі М. Шеллі проблему творця і його відповідальності за свої творіння, яка була продовжена й розвинута Б. Олдіссом на якісно новому рівні. Окреслено зосередженість Браяна Олдісса, в першу чергу, на психології особистості, а не на класичному сюжеті. Акцентовано увагу на тому, що Олдісс вводить до роману і саму Мері Шеллі як одного з персонажів, цим самим провокуючи зіткнення двох міфологічних світів, що символізує зустріч реальностей

© Т. В. Прищепа, 2014

XIX і XXI століть. Розкрито специфічну функціональність образів роману М. Шеллі, їхню актуальність для осмислення злободенних проблем сьогодення.

Ключові слова: Б. Олдісс, Франкенштейн, Прометей, міф, міфопоетична парадигма, сюжетний стрижень, постмодернізм.

Исследуется своеобразие воплощения мифа о Франкенштейне в романе Брайана Олдисса «Освобожденный Франкенштейн». Рассматривается мифопоэтическая парадигма романа, суть образа Франкенштейна и его творения показана в сопоставлении с романом Мэри Шелли. Выявляется новаторство интерпретации этих образов современным автором, а также характер связанных с этим философских обобщений. Отмечено, что основой романа Б. Олдисса является сложная система разноуровневых планов известного мифа, которые развиваются относительно автономно, но одновременно взаимосвязаны с романом М. Шелли. Охарактеризована центральная в романе Мэри Шелли проблема творца и его ответственности за свое творение, которая была продолжена и развита Б. Олдиссом на качественно новом уровне. Отмечена сосредоточенность Брайана Олдисса, в первую очередь, на психологии личности, а не на классическом сюжете. Акцентировано внимание на том, что Олдисс вводит в роман и саму Мэри Шелли как одного из персонажей, тем самым провоцируя столкновения двух мифологических миров, которые символизируют встречу реальностей XIX и XXI веков. Раскрыта специфика функциональности образов романа Шелли, их актуальность для осмысления злободневных проблем современности.

Ключевые слова: Б. Олдисс, Франкенштейн, Прометей, миф, мифопоэтическая парадигма, сюжетный стержень, постмодернизм.

The article deals with the uniquenessof the implementation of the myth of Frankenstein in the novel of Brian Aldiss «Frankenstein Unbound». The main focus is on the mythopoetich paradigm of Mary Shelley and B. Aldiss' novels. The images of Frankenstein and his creation in the both novels are analyzed in comparison. The innovatory traces of the interpretation of the contemporary writer are revealed. The paper is aimed at giving some observation of the complex system of symbolical meaning in M. Shelley's and B. Aldiss's mythological plan. The central problem of the original work – the problem of Creator's responsibility for his Creation – is given in a special system, because of new accents which this problem obtains in the novel of the XX century writer. Aldiss's projection and his interest in the personality rather than in the turns of the famous plot defines a new approachto the classical novel. One of his personages becomes Mary Shelley herself. By that B. Aldiss provokes a collision of two mythological worlds, which symbolizes a sort of encounter of the reality of the nineteenth and twenty-first centuries. The article reveals the topicality of M. Shelley's characters which help to consider nowadays problems.

Key words: B. Aldiss, Frankenstein, Prometheus, myth, mythopoetich paradigm, plotline, postmodernism.

Містика обожнює крапки і прогалини.
Ішхан Геворгя

Існує думка, що наукова фантастика є різновидом сучасної міфології. Міфи про Голема і Франкенштейна органічно входять до складу сучасної науково-фантастичної та філософсько-психологічної літератури, яка прогнозує утопічні, а частіше антиутопічні картини світу [1, с. 147].

Роман Мері Шеллі «Франкенштейн» (1818) – це продукт романтичного переосмислення культурного міфу, який існував раніше, та став основою для сучасної неоміфотворчості завдяки внутрішній потенції смислу, який було втілено автором. М. Шеллі здійснила своєрідний синтез міфологічних і літературних алюзій: міфологічний план її оповіді був пов'язаний з мотивами легенд і про доктора Фауста, і про створення Голема, і з біблійними сюжетами про сотворіння Адама та падіння Сатани, а також з їх літературними обробками, а в першу чергу – з твором Мільтона «Втрачений Рай». Роман М. Шеллі втілював у собі відбитки філософської атмосфери епохи, схрещення просвітницької ідеології з ідеалами роман-

тизму, що народжувався. Як і інші романтики, М. Шеллі висловлювала свій сумнів з приводу просвітницької теорії про всемогутність людського розуму, який пізнає закони природи, щоб стати її володарем [3].

Міф про Прометея у романі Мері Шеллі став тою «формою», яка втілила в собі суперечливі уявлення про людину та світ. У той же час у романі актуалізується і така функція міфу, як його здатність служити логічною моделлю, яка дає можливість долати суперечності людської картини світу, бути «нейтралізатором між фундаментальними бінарними опозиціями, перш за все, між життям і смертю, правдою і брехнею, ілюзією та реальністю» [6, с. 170].

Франкенштейн М. Шеллі виконав поставлене перед самим собою завдання: подібно Прометею, він створив нову істоту і вдихнув у неї іскру життя. Проте тріумф людського розуму не беззаперечний: творіння вченого не змогло знайти собі місця в людському суспільстві і через помсту губить себе й свого творця. Так, в міф про творіння з самого початку вплітається мотив руйнування.

«Звільнений Франкенштейн» Браяна Олдісса (Frankenstein Unbound, 1973), данина поваги шедевру Мері Шеллі, твір, який органічно поєднує зовнішні прикмети наукової фантастики і стилізацію під епоху романтизму, глибокий філософський підтекст і сюрреалістичну образність. У змодельованій англійським письменником-постмодерністом ситуації дія відбувається у 2020 році. Герой Джозеф Боденленд живе у розхитуваному часі, що зумовлено ядерною діяльністю, в результаті якої розірвано інфраструктуру простору і тим самим порушено нормальність часової прогресії: «tomorrow may prove to be last week, or the last century, or the Age of the Pharaohs» [7]. Переживаючи зсуви часу, Боденленд пише дружині: «Reality is going to pot. One thing's for sure – we never had as secure a grasp on reality as we imagine» [5, p. 4]. Через неодноманітність та неоднозначність часу виникає концептуально важливе питання у контексті проблемного плану роману – розуміння нашої обмеженої свідомості. Джозеф Боденленд приходить до висновку, що «there was no future, no past. Only the cloud-sky of infinite present states» [5, p.16].

Після одного такого часового зсуву Боденленд потрапляє в XIX століття, а саме у 1816 рік, де зустрічається як із Мері Шеллі, яка ще не закінчила свій легендарний роман, так і з самим Франкенштейном, що виявився реально існуючою людиною. Історія цієї пригоди становить сюжетний стрижень книги Б. Олдісса, яка, попри її фантастичну основу, тяжіє до філософського роману-попередження [2].

Міфопоетична парадигма роману Б. Олдісса становить собою складну систему своєрідних різнорівневих планів відомого міфу, які розвиваються відносно автономно, але водночас вони взаємопов'язані з романом М. Шеллі. Так, зіткнення двох міфологічних світів репрезентує тут зустріч реальностей XIX і XXI століть: для Боденленда міфологічними є і відомий йому твір Мері Шеллі, і сама епоха славетного кола романтиків, до якої потрапляє герой. У свою чергу, постать Джозефа міфологізована для мешканців XIX століття – Байрона, майбутнього подружжя Шеллі й інших персонажів (зокрема самих Віктора Франкенштейна та його творіння): «Because they agreed with my reality and in their world I was as much a mythical creature as they were in mine», – розмірковує Боденленд [5, p. 119].

Герої Б. Олдісса потрапляють в одну сюжетну площину, завдяки чому формується своєрідний часопростір роману, де в дискусіях «реконструйованих» характерів романтиків, героїв прототвору та умовно реальної людини з майбутнього порушуються гострі морально-етичні й філософські проблеми цивілізації. Фактично роман Браяна Олдісса становить діалог письменника з ідеєю наукового прогресу, наслідки якого непередбачувані. Фікціональне й реальне зливаються, коли Джозеф зустрічає Франкенштейна і його творіння. Опинившись у просторі міфу, Боденленд сприймає себе як міфічний персонаж, який зобов'язаний вплинути на результат частково написаного роману Мері Шеллі. Його спроби відра-

дити Франкенштейна від створення подруги для Монстра, переконати його в знищенні вже існуючої Істоти й достукатися до його морального відчуття залишаються без відповіді. Їх розмова у більшій мірі приводить до очікуваного й спрогнозованого трагічного фіналу: «Victor Frankenstein, Shelley's future wife, Mary Godwin, will publish a novel about you, using you as a dire example of the way man becomes isolated from Nature when he seeks to control Nature. Be warned – desist from your experiments!» [5, p. 61]. Хоча Франкенштейн суперечить Джозефу Боденленду, наполягаючи на тому, що його зусилля були зроблені в ім'я істини та розвитку знань, Джозеф і читач знають, чим все закінчиться. Гірку іронію в цьому контексті викликає спроба людини зрівнятися з Богом: здатність суто механічно, без одухотворення збирати частини тіла в новий організм та оживляти його героєм XXI століття визначена однозначно – як богохульство. Тут автор «Звільненого Франкенштейна» цілком суголосний М. Шеллі, яка писала в передмові до свого роману 1831 р.: «Що може бути жахливішим за людські спроби наслідувати незрівнянні творіння Всевишнього?» [4, с. 13].

Б. Олдісс зображує свого героя у двох іпостасях: як одного з учасників подій роману Мері Шеллі (він ненавидить Монстра і водночас співчуває йому), і як своєрідного суддю вчених-франкенштейнів, який є свідком згубних наслідків їх досліджень (він бачить у творінні вченого XIX століття символ результатів наукових досягнень, що постають проти людини): «Frankenstein appeared to be the archetype of a scientist whose studies were made to the honour of increase knowledge which cost him his life and caused him unbelievable misfortunes» [5, p. 81]). Саме друга іпостась домінує в образі Джозефа, саме вона обумовлює його бажання: врятувати людство від потвори, вбивши її. Цікаво, що донкіхотський мотив тут теж неоднозначний: засліплений ідеєю спасіння людства, Боденленд стає, як виявляється, вбивцею повноцінної одухотвореної істоти, яка вже мала навіть свої релігійні переконання й, головне, яка рятує йому життя.

Тож, проблема творця і його відповідальності за свої творіння, центральна в романі М. Шеллі, продовжена й розвинута Б. Олдіссом на якісно новому рівні. Якщо образ Франкенштейна виникає в уяві авторки-романтика на виклики свого часу, своєї історії і своєї біографії, то образ Браяна Олдісса народжується з позицій «абсолютного знання» того, що з ним відбувається і як закінчиться історія. Сучасний автор відштовхується від уже назрілих проблем цивілізації і звертається до образу Франкенштейна як до символу, готової формули, яку він вводить у нове часове рівняння.

У своїх листах до Мері Шеллі Боденленд повністю не заперечує переваги науки і каже про неї, з одного боку, як про благо, а з іншого – як про отруту для XIX та XX століть: «people have been educated to care more, upon the whole» [5, p. 24]. Розвиток науки, на думку Браяна Олдісса, викликав зростання суспільної свідомості, про що свідчить більш гуманне відношення до молоді, старшого покоління, божевільних та злочинців: «social change...always and only comes from technological innovation…» [5, p. 31]. Але в той же час данина технологічним процесам не відміняє їх руйнівну дію: «The Intellect has made our planet unsafe for intellect. We are suffering from the curse that was Baron Frankenstein's, by seeking to control too much, we have lost control of ourselves» [5, p. 28].

Браян Олдісс повторює, але не драматизує тезис: «The Conquest of Nature – the loss of man's inner self!» [5, p. 7]. Здається, що погляд на цю проблему у Олдісса більш песимістичний, ніж у М. Шеллі, він вірить, що у час життя і творчості Мері Шеллі розум і почуття були рівні один одному, а вже протягом двох сотень років ««the head had triumphed over the heart» [5, p. 36].

Останні розділи роману, де Олдісс завершує свою версію міфу про Франкенштейна, є тривожними і незабутніми. Гонитва Боденленда за Монстром і його подругою закінчується в місті гігантів далеко за крижаними полями Півночі –

можливо, навіть тисячі століть у майбутньому. Пророчими здаються останні слова Істоти: «though you seek to bury me, yet will you continuously resurrect me! Once I am unbound, I am unbounded!» [5, p. 152].

Франкенштейн Б. Олдісса настільки захоплений своєю ідеєю, що просто не здатний на співчуття й розкаяння, більш того, він створює (чи намагається створити) Істоту-пару Демону й знаходить вбивцю, який би вирішив всі його проблеми, позбавивши його від результатів наукових досягнень, але зазнає поразки в останньому.

Взагалі ж оцінка твору письменниці-романтика героєм Браяна Олдісса дуже висока: «Whatever previous generation made of it Mary Shelley's «Frankenstein» was considered a first novel of scientific and technological revolution in the twentieth century, and by the way, the first science fiction novel» [5, p. 91]. Б. Олдісс розвиває й поглиблює ідеї М. Шеллі, робить оригінальні філософські узагальнення, виходячи з окремих у класичному «Франкенштейні» настанов. Крім того, вводячи письменницю до роману як одного з персонажів, автор XX століття через свого Боденленда говорить їй про її майбутнє, радиться з нею тощо.

Ідея роману – у втраті людиною єдності в цьому всесвіті й втраті Бога як важливої константи. Проблемою індивіда проголошується відсутність зв'язку з іншими людьми, наступ на нього науково-технічними надбаннями, які руйнують духовну й моральну складову сутності людини. Ситуація, де науковий подвиг ученого-романтика XIX століття обертається його ж поразкою, переосмислюється Олдіссом як мікромодель майбутньої поразки науково-технічного поступу людства, яка, – попереджує письменник, загрожуватиме планеті в цілому, якщо людина не буде усвідомлювати відповідальність за свої діяння.

Бібліографічні посилання

1. *Бритников А. Ф.* Отечественная научно-фантастическая литература (1917–1991 годы) / А. Ф. Бритников // Некоторые проблемы истории и теории жанра. В контексте фольклора и мифологии. – СПб. : Творческий центр, 2005. – 122 с.

2. *Мережинская А. Ю.* Художественная парадигма переходной культурной эпохи. Русская проза 80–90-х годов XX века / А. Ю. Мережинская. – К. : ИПЦ Киевский университет, 2001. – 433 с.

3. *Олдисс Б.* Фантастика – символ перемен / Б. Олдисс // Литературная учёба. – М. : Худ. лит., 1985. – 158 с.

4. *Шелли М.* Франкенштейн, или Современный Прометей; Последний человек / М. Шелли // Литературные памятники. – М. : Наука, 2010. – 667 с.

5. *Aldiss B.* Frankenstein Unbound / B. Aldiss // Fiction. – London : Pan, 1995. –156 p.

6. *Blish J. I*n More Issues at Hand / J. Blish. – NewYork : Penguin Books, 1980. – 109 p.

7. *Мильгунов В. П.* Брайан Олдисс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://fantlab.ru/autor528

Надійшла до редколегії 24.04.2014 р.